

ТВОРИ ПЕТРА КОНЧАЛОВСЬКОГО В ЗІБРАННІ ДОНЕЦЬКОГО ОБЛАСНОГО ХУДОЖНЬОГО МУЗЕЮ (ДО 135-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

ЛІЛІЯ ПОДВОРНА,

провідний науковий співробітник Донецького обласного художнього музею

Донецький обласний художній музей - один із найбільших музеїв України. На сьогодні в його колекції знаходиться понад 15 тисяч творів живопису, графіки, скульптури, декоративно-прикладного мистецтва. Зібрання авторських персоналій українського та російського мистецтва включає першокласні за своїми художніми перевагами роботи. Однією з найцікавіших і найбільш якісних є колекція творів видатного митця Петра Петровича Кончаловського, 135-річний ювілей від дня народження якого виповнюється в цьому році.

Відчуття життя людини серед інших предметів - це якесь відчуття космічного порядку, та, раз переживши, важко забути його.

П. П. Кончаловський

Петро Петрович народився в лютому 1876 року в невеличкому українському містечку Слов'янську Старобільського повіту Харківської губернії (нині Донецька область). До п'ятирічного віку жив там у маєтку батьків Сватівка [1]. Малювати почав рано, ще в першому класі Харківської 3-ї гімназії. У 1888 році навчався в рисувальній школі М. Д. Раєвської-Іванової. У 1889 р., після переїзду родини до Москви, П. П. Кончаловський вступив до Московської 1-ї гімназії, відвідував вечірній клас Строганівського училища. Пізніше два зимових сезони навчався в приватній академії Р. Жуліана в Парижі. Разом із ним таємниці мистецтва опановували Є. Лансере та Г. Остроумова-Лебедева [2]. Там роботи ще зовсім молодого художника привернули до себе увагу, були відзначені нагородами й навіть довгі роки демонструвались як приклади для наступних поколінь студентів. Повернувшись до Росії, вступив до Академії мистецтв, де наставниками П. Кончаловського були П. Ковалевський, В. Савінський, І. Творожников, Г. Залеман. Але найбільш цінним для формування таланту та світогляду художника-початківця стало спілкування з найталановитішими митцями свого часу. М. Врубель, В. Суриков, К. Коровін, В. Серов, Б. Пастернак, К. Бальмонт - усі ці велетні таланту з радістю відвідували гостинну родину Петра Петровича Кончаловського-старшого - відомого видавця, як із приводу роботи, так і просто, по-дружньому. У спогадах Всеволода Іванова розповідається про цікавий випадок у житті майбутнього художника. М. Врубель - загадковий художник-провидець подарував молодому Петру Кончаловському датований та надписаний малюнок до "Демона" М. Лермонтова. Своєрідне пророцтво - заповіт таланта таланту, що зможе зрозуміти, утілити у фарбах та донести до людства яскраву, стрімку та бездонну таємницю життя [3]. Перший етюдник з повним набором фарб П. Кончаловському подарував К. Коровін [4].

В. Серов та М. Врубель були в 1902 році на весіллі після вінчання в Хамовницькій церкві Петра Кончаловського та Ольги Сурикової, доньки славетного живописця та, до того ж, одного з найвідданіших шанувальників таланту колористичного сприйняття П. Кончаловського - Василя Сурикова [5]. З 1909 року для П. Кончаловського починаються регулярні презентації на виставках творчих угруповань "Золотое руно", "Союз молодежи", "Мир искусства", "Бытие" та інших. Бере участь він у виставках і за кордоном. Разом з І. Машковим художник отримує запрошення на Міжнародну виставку в Амстердамі, де його роботи сусідять із творами Пікассо, Ле-Фоконьє, Брака. П. Кончаловський багато подорожує Європою, відвідує Італію, Францію, Іспанію, Англію, Німеччину. Виїжджає до Сибіру, Кавказу, Криму. Відкритий та чуйний до всього нового, знаходячись у вирі найновіших течій у мистецтві, художник відчуває на собі їхній вплив. Імпресіоністи, фовісти, кубісти, Сезанн, Ван Гог, Гоген, Матісс - усі ці яскраві течії, геніальні майстри, з якими тим чи іншим чином стикався П. Кончаловський, залишили слід у його творчості, не притінивши головного - вираженого самобутнього таланту майстра.

На початку ХХ століття в Росії не було можливості виставляти молоде, незвичне, далеке від традиційних форм, але вражаюче розмаїттям творчих знахідок мистецтво. У 1910 році, разом з І. Машковим, О. Купріним, А. Лентуловим та іншими талановитими художниками П. Кончаловський створює мистецьку групу "Бубновий валет" [6]. Усіх цих досить різних митців об'єднувала жага пошуку нової живописної мови, бажання досягти найбільшої гостроти образів, навчитись виявляти найхарактерніше, користуючись обмеженою кількістю художніх прийомів. "Художники-москвичі створюють власний варіант картини веселої, насиченої життєвою силою, радісної, багатой, на протигагу петербурзьким живописцям, які культивували певний раціоналізм, вишукану форму" [7]. У роботах художників-експонентів виставок "Бубнового валета" знайшли своє втілення надбання французького постімпресіонізму, традиції народних промыслів, іконопису. Усе це злива-

№ 6 (113) вересень-жовтень 2011 р.

лось, гармонійно змішувалось - так народжувалась чарівна атмосфера яскравого та видовищного свята. Для всіх "бубнововалетівців" це був своєрідний "період бурі та натиску". Критика їх сварила за відсутність тематики, за епатажні крайнощі, але в одному не могла відмовити - у визнанні якості живопису. Відголоски ідей "Бубнового валета" ще довгі роки лунають у творчості художника.

Перші твори П. П. Кончаловського - дві акварельні роботи - було передано до колекції Донецького обласного художнього музею з Москви, зі Всесоюзного виробничо-художнього комбінату ім. Є. В. Вучетича в 1968 році. До цього часу вони перебували в зібранні відомого колекціонера О. В. Гордона. У 1976 році завдяки енергії наукових співробітників Т. М. Панової та О. П. Близнюка, що плідно працювали з родиною П. Кончаловського, а саме з сином - Михайлом Петровичем, а також постійній кваліфікаційній допомозі фахівців із Державної Третьяковської галереї колекція Донецького музею одержала значне поповнення - п'ять живописних творів П. Кончаловського. Усі роботи на звороті мали авторську нумерацію, дату та підпис. Син художника допоміг співробітникам музею також у роботі над атрибуцією творів батька, що прийшли раніше. На превеликий жаль, одна з акварельних робіт "Крим. Бахчисарай" та картина на полотні маслом "Натюрморт з дичиною" виявились підробками. Цей висновок підтримали й наукові співробітники відділу графіки Третьяковської галереї. На сьогодні в зібранні Донецького музею знаходяться шість творів П. П. Кончаловського. Цінність цієї монографічної колекції не тільки в тому, що більшість робіт надійшло безпосередньо від членів родини самого майстра, а й у тому, що хронологічно вони характеризують його творчість за досить тривалий відрізок часу.

Найбільш рання за датою створення є картина "Флігель у саду" (ж-1240, 1918 р., полотно, олія. 86,5x74). Праворуч внизу - підпис "П. Кончаловській" [8]. Живописна манера автора знаходиться ще в певній мірі під впливом модного на початку ХХ ст. живопису Сезанна, у якого він вчився розуміти матеріальність предметів. Літній пейзаж, просякнутий живою зацікавленістю, красою оточуючого світу, виконано в Підмосков'ї, у Нарі. Двоповерхова дача під зеленим дахом дивовижно виглядає серед казкової пишноти синьо-зеленої рослинності. Користуючись характерним засобом обрання кольору-камертону, П. Кончаловський вишиковує споріднені холодні кольори до тих пір, доки вони не зустрічають контрастного до себе тепло-коричневого. Властиві пейзажу декоративні тенденції служать як для посилення зовнішнього враження, так і для передачі матеріальних реалій дійсності. П. П. Кончаловський стверджує красу природи не як швидкоплинний момент, скороминучий стан, а щось дуже тривке, усталене. Точні природні співвідношення силуетів трьох сосен на передньому плані, деталей гілля, гармонійні чіткі обриси будівлі та тонка передача кольорової гармонії оточуючого світу надають твору відтінку класичної монументальності.

Справжнім гімном родючості звучить створений немовби під безпосереднім враженням від природи соковито-медовий пейзаж "Біля клуні" (ж-1244, 1926 р., полотно, олія. 73x91,5). Ліворуч внизу підпис авто-

ра, дата. Твір виконано в Новгородській області. Тоді ж написано інший, близький за сюжетом, композицією, колоритом та назвою. У літературу вони увійшли під різними назвами [9]. У центрі роботи - клуня під напівзруйнованим солом'яним дахом. Праворуч і ліворуч скирти. На возі хлопець вправно керує білим конем. Ще дві невеличкі стаффажні¹ людські фігурки в білому та червоному доповнюють пейзаж. Унесені сюжетно-оповідні мотиви додають створеному художньому образу ліричності. Під пензлем майстра оживає вражаючий буденною чарівністю куточок світу. Колорит картини побудовано на зіставленні золотаво-жовтого та небесно-блакитного кольорів. Він звучить поетичною луною романтичного настрою художника.

Творчий доробок П. Кончаловського складає понад 5 тисяч робіт. Наприкінці двадцятих років ХХ століття вже визначились головні жанри, у яких працював майстер: портрет, пейзаж, натюрморт. На думку критиків, з ім'ям П. Кончаловського пов'язані найбільші творчі досягнення вітчизняного живопису в жанрі натюрморту. Мистецтво натюрморту одні пов'язують із зображенням мертвої природи, інші намагаються відкрити таємне тихе життя предметів. Усе, що оточує людину, не повинно бути лише мертвою річчю. Предмет оживає, бере участь у складному співіснуванні багатогранного та єдиного світу. У статті, що супроводжувала каталог виставки в Москві в залах Академії мистецтв СРСР до 100-річчя від дня народження П. П. Кончаловського, відомий мистецтвознавець В. С. Кеменов розповідає: "Кончаловський довго, протягом декількох днів ставить натюрморт, потім пише його, іноді створюючи до одного натюрморту ряд підготовчих графічних листів, і тільки після цього пише" [10].

"Натюрморт. Очищена риба" (ж-1306, 1928 р., полотно, олія. 46x66). Праворуч внизу підпис автора, дата. Ця картина, виконана у віртуозній живописній манері "а ля прима", на багато років стала окрасою постійної експозиції Донецького художнього музею. Припускаємо, що вона була написана під час третьої поїздки родини Кончаловських до Новгорода в 1928 р. [11]. Прозаїчні, очищені та випотрошені рибини лежать на великому зеленому листку лопуха, що вкриває біле блюдо із синьою облямівкою. Силою живописного таланту художника звичайні речі перетворюються в напрочуд поетичні. П. Кончаловський ретельно опрацьовує поверхню полотна, установлює художній порядок і на диво звучні сполучення білого, синього та зеленого кольорів розпочинають свій танок. Світ речей поєднується зі світом живої природи. Автор оспівує красу буденного, учить нас бачити та любити справжнє, правдиве, природне.

У 1928 році у творчості П. Кончаловського почався новий для нього етап - у його натюрмортах з'явився мотив квітучого бузку, що став своєрідною візиткою майстра [12]. Художник був неперевершеним майстром зображення квітів. Він вважав, що у квітах (особливо в бузку) є все, що тільки існує в природі, тільки в складніших, витонченіших формах [13]. У записках Петра Петровича згадується про

¹ Стаффаж (німецьк.) - другорядні елементи живописної композиції (прим. ред.)

цікавий випадок під час екскурсії до його майстерні в Буграх. Олексій Травкін, сторож, приколов гілку живого бузку до великої картини "Бузок". Ніхто цього не помічав, доки Олексій не відколов гілку і не подарував її якійсь дівчині [14]. У колекції Донецького обласного художнього музею знаходиться один із найкращих варіантів натюрмортів з бузком, на думку багатьох знавців, зокрема кандидата наук з мистецтвознавства Я. Брука (ДТГ) [15].

"Натюрморт. Бузок у кошику" (ж-1246, 1944 р., полотно, олія. 115x139). Ліворуч внизу підпис автора, дата. Картина експонувалась у 1946 році в Красноярську на 13-й персональній виставці творів П. Кончаловського та в 1951 році в Москві на виставці до 75-річчя митця. Художник зображує розквітий букет ніби тільки що зрізаного бузку в плетенному з лози кошику на святковій темно-червоній скатертині. П. Кончаловський майстерно зображує кожну пелюсточку пишних суцвіть, талановито передає фактурні особливості важких грон бузку. Автор ефектно зіставляє відтінки перлинно-білого, блакитного, бузкового, фіолетового кольорів у змалюванні квітів та вишукано-спокійного зеленого тла листя. Артистично передані рефлекси освітлення надають роботі строгої, натхненної краси. "Я пишу квіти так, як музикант грає гами", - говорив про свої натюрморти художник.

Де б не подорожував П. Кончаловський, куди б не закидала його доля, він завжди багато й невтомно працював, знаходячи в кожній місцевості свою неповторну красу. Художник створює не лише окремі краєвиди, а цілі цикли творів, присвячених одній спорідненій темі. У творчій спадщині майстра виділяють іспанський, рязанський, новгородський, кримський, кавказький та інші цикли. У пейзажах, присвячених Кавказу, Грузії, ще повніше засвітилась мажорність його світосприйняття, чіткіше окреслилось розуміння глибинних законів природи та життя. Кавказька серія в зібранні музею представлена міським пейзажем "Грузія" (гр.-710, папір, акварель. 53x39). Акварельний живопис роботи ясний, чистий, наче вода ріки, на березі якої затишно розмістилися такі органічно-вічні старовинні будиночки, ніби пласке каміння, забуте хлопчиком-велетнем. Художніми засобами митець підкреслює міць давніх споруд, їхню національну своєрідність. Оспівує культуру, що має тисячолітню історію. Сильно звучить ідея нетлінності архітектури, гармонійного співіснування природи та людини. Оптимізм художника ґрунтується на утвердженні реалістичних витоків традиційного пейзажу.

Щоб відчутти, яких висот живопису, кольору, композиції досяг П. Кончаловський, достатньо поглянути на картину "На ковзанці" (ж-1245, 1945 р., полотно, олія). Праворуч внизу підпис автора, дата. Московський міський зимовий пейзаж із ковзанкою на Патріарших прудах, на якій проходить матч між двома командами хокеїстів у червоних та білих светрах. Ліворуч, на краю ковзанки - павільйон літньої естради. Удалині, за деревами, оповиті прозоро-фіолетовою імлою коричневі багатоповерхові будинки.

На першому плані чіткі та елегантні силуети двох дерев. Відчуття майже епічного привілля, захоплення свіжим морозним повітрям та вільним рухом передає автор у цьому післявоєнному полотні. Домінанта художнього образу - зображення криги ковзанки. Художник обирає для неї дивний "пляшковий" колір. Крига, таким чином, виглядає немов знайдена під шаром снігу скло, на якому відбувається захоплююча дія - хокейна баталія.

Сільські чи міські краєвиди, зимові чи літні композиції, мисливські чи квіткові натюрморти, інтерпретації історичної теми чи жанрові мотиви в портретах - в усіх цих творах яріє величезна любов П. Кончаловського до рідної землі, людей, життя. Тільки красу бачив художник навкруги, тільки краса впала йому в око, а щедрий талант допомагав донести її до людей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кончаловский П. П. Автобиографический очерк / П. П. Кончаловский // Кончаловский: художественное наследие. - М. : Искусство, 1964. - С. 15.
2. Бабенчиков М. В. Петр Петрович Кончаловский: избранные произведения / М. В. Бабенчиков. - М. : Советский художник, 1950. - (пагинация страниц отсутствует).
3. Иванов В. Художник П. П. Кончаловский / В. Иванов / Кончаловский: художественное наследие. - М. : Искусство, 1964. - С. 75.
4. Долгополов И. Петр Кончаловский / И. Долгополов // Мастера и шедевры. - Том III. - М. : Изобразительное искусство, 1988. - С. 108.
5. Кончаловская О. В. Наш жизненный путь / О. В. Кончаловская // Кончаловский: художественное наследие. - М. : Искусство, 1964. - С. 50.
6. Корзухин А. В. П. Кончаловский: краски земли / А. В. Корзухин. - М. : Советский художник, 1974. - (пагинация страниц отсутствует).
7. Федорук О. К. П. П. Кончаловский - выдающийся русский художник / О. К. Федорук. - К. : Тов-во "Знання" Української РСР, 1976. - С. 5.
8. Панова Т. М. Русская и украинская живопись XVIII - нач. XX века. Каталог собрания / Т. М. Панова. - Донецк : Кардинал, 2003. - С. 66.
9. Третьякова М. В. Російський та український живопис 1920-1930 років у зібранні Донецького обласного художнього музею. Каталог / М. В. Третьякова. - Донецьк : ВД "Кальміус", 2007. - С. 13.
10. Кеменов В. С. Петр Петрович Кончаловский - народный художник РСФСР, действительный член Академии художеств СССР. 1876-1956. К столетию со дня рождения. Каталог выставки / В. С. Кеменов. - М. : Советский художник, 1976. - С. 20.
11. Кончаловская О. В. Указана праця. - С. 56.
12. Белошапкина Я. Петр Петрович Кончаловский / Я. Белошапкина // Искусство. - 15.06.2011. - № 11. - С. 9.
13. Никольский В. А. Петр Петрович Кончаловский / В. А. Никольский. - М. : Всехудожник, 1936. - С. 112.
14. Кончаловская О. В. Указана праця. - С. 59.
15. Брук Я. В. Русская и украинская живопись XVIII-XX века : промова під час презентації каталогу / Я. В. Брук // ДОХМ. - 2003.